

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Niekšybė prasideda nuo tokių kaip aš, arba Kerouaco dvasia Lietuvoje

2012-05-04

ŽURNALAS: LITERATŪRA IR MENAS

TEMA: Literatūra

AUTORIUS: Irena Balčiūnienė

DATA: 2012-05

Niekšybė prasideda nuo tokių kaip aš, arba Kerouaco dvasia Lietuvoje

Irena Balčiūnienė

Jack Kerouac, sovietmečio intelektualai, sovietmečio menininkai, amerikiečių rašytojai, Juozas Albinas Markulis, vertėjai sovietmečiu

Šiomet minime XX amžiaus literatūros legendos, didžiojo bitniko, vieno žymiausių „palūžusiosios“ (*beat*) ir „palaimintosios“ (*beatific*) kartos atstovo, Jacko Kerouaco, 90-ąsias gimimo metines.

Leidykla „Baltos lankos“ yra išleidusi keturis J. Kerouaco romanus: „Dharmos valkatos“ (2007), „Pabusk. Budos gyvenimas“ (2008), „Kelyje. Originalus ritinys“ (2010), „Big Suras“ (2012).

Tačiau J. Kerouaco kelias į Lietuvą prasidėjo anksčiau, prieš keturiasdešimt metų.

Tuo metu gyvenome ne Europos, o Sovietų Sąjungoje – valstybėje, gyvavusioje nuo 1922 m. gruodžio 30 d. iki 1991 m. gruodžio 25 d. (tą dieną atsistatydino Sovietų Sąjungos prezidentas Michailas Gorbačiovas) – kurią sudarė 15 broliškų respublikų. Žodyje broliškų neįžvelgėme diskriminacijos moteriškajai giminei. Turėjome vieningą valiutą, penkmečio planus „įvykdydavome“ per trejus metus, kolektyvų profsąjungos sprendavo, kas yra vertas leidimo nusipirkti automobilį, į užsienį buvo išleidžiami tik patikimi, nusipelnę, pasižadėję arba su apsauga. Sovietų Sąjungą nuo 1964 m. iki 1982 m. valdė ketvirtas (po Lenino, Stalino ir Nikitos Chruščiovo) TSKP generalinis sekretorius Leonidas Iljičius Brežnevas (1906–1982), kurį Nepriklausomybės Akto signataras Lionginas Šepetys, 1976–1989 metais ėjęs Lietuvos komunistų partijos

Centro komiteto sekretoriaus pareigas, prisimena „kaip nukaršusį, medaliais apsikarsčiusį, sunkiai kalbantį senį“. L. Brežnevas pelnė Lenino literatūros premiją už trilogiją „Mažoji žemė“, „Atgimimas“ ir „Plėšiniai“. Kiekvienos knygos tiražas – penkiolika milijonų egzempliorių. Trilogija atsidūrė mokyklinėje literatūros programoje, o 1987 m. nukeliavo į makulatūrą. Kaip dar vieną to laiko ypatumą norėčiau paminėti žmonių šiluma alsuojančias eiles visur, visada, prie visko. Svarbiausia – eiles prie knygų.

Lietuvoje buvo tik viena originalią ir verstinę grožinę literatūrą leidžianti leidykla – „Vaga“. Vertimų planas būdavo sudėliojamas pagal griežtas vakarų – imperialistinėms ir rytų – socialistinėms šalims nustatytas kvotas. Po to nešamas į represinės cenzūros instituciją Glavlitą – Vyriausiąją literatūros ir leidybos reikalų valdybą – kontroliavusią spaudą, radijo laidas, teatro spektaklius, kino filmus, muziejų ir parodų ekspozicijas, tikrinusią naudojimąsi užsienio leidiniais, skaičiusią laiškus ir t. t. Iš ten keliaudavo – nežinau tiksliai kur ir kam – tvirtinti į Maskvą. Patvirtintam planui grįžus iš Maskvos, vertimai buvo dalijami vertėjams.

Tačiau jokių būdu negalima pamiršti, kad cenzūra buvo dvigretė. Vienoje gretoje žengė žinomybės: nerašyti Dievo didžiąja raide, neminėti Nepriklausomos Lietuvos ir t. t. Antroje joks oficialus draudimų sąrašas nekabojo. Savarankiško mąstymo ir veikimo ribas reikėjo atspėti pačiam. Sistema laikėsi ant netvirto pamato – ant melo – ir buvo patikima tol, kol pakankamas skaičius žmonių sutikdavo gyventi mele.

Šiandien kaip grybai po lietaus dygsta uoliausių Maskvos padlaižių Astrausko, Barkausko, Brazausko, Šepečio prisiminimai apie tai, kaip jie „tarnavo Lietuvai“. Aukų skaičius jų netrikdė, jie, mat, velykas-kalėdas šventė, ir kažkokiam dievui meldėsi. Viską, ką Maskva ne tik leido, bet ir dosniai finansavo – muziką, knygas, spektaklius, pokalbius, mokslą, jie vaizduoja kaip pasipriešinimą, pamiršdami, kad meno, literatūros, mokslo, sporto voratinkliu būdavo labai sėkmingai pridengiamas nepasiduodančios tautos dalies kraują čiulpiantis blogio imperijos voras. Jei tautiniai jausmai įgydavo politinį atspalvį, Maskva reaguodavo griežtai. Visų broliškų respublikų kompartijos viršūnės patyrė valymus. Tik lietuviškoji visada postus išlaikė, nes buvo be galo klusni ir patikima. Atkūrus Nepriklausomybę, ji kaipmat perdažė savo pažiūras, vertybes, elgesį.

Gal šios veiklos nė neprisimintume, jei prekiavimo talentu kai kas nevadintų tarnavimu Lietuvai. Niekaip iš atminties nedyla V. Zaborskaitės straipsnis „Rašytojas yra asmens pusėje“ (Literatūra ir menas, 1992 sausio 11), kuriame profesorė aistringai neigė, jog kūrybinė inteligentija, tiek su įkvėpimo nestokojančiais, tiek su pavargusiais herojais ir konradais valenrodais buvo tapusi sovietinės okupacijos rėmėja. „Menininko gyvenimas šliejasi prie kūrinio ir visuomeninę vertę įgauna tik per jį, o ne atvirkščiai. Ar šiandien kam labai svarbu, kad Gėtė didžiuodamasis priėmė ordiną iš Napoleono, užkariavusio jo tėvynę?“ klausė ji.

Nesu pamiršusi ir J. Aisčio žodžių, kad atsiminimai labai dažnai virsta teisėjavimu, bet, kai susimąstau apie ypatingą sovietmečio kovotojų atmainą – intelektualus ir menininkus, norinčius turėti tik tai, kas pasiekama, ausyse pasigirsta 1936 metais Kaune, Aukštojoje Panemunėje, Lietuvos karo mokyklos išleistuvėse geriausio aspiranto be jokių užrašų pasakyta kalba: „Geriau liūtu mūšyje kovojant kristi, né

supančiu avimi mekenti pažemintam, žiūrint į išniekintą Motiną Tėvynę, dūstančius nedalioje brolius. Mūsų nedaug, bet mes pasiryžę tapsime visų tautų akivaizdoje žmonėmis iš legendų. Tad broliai, *viribus unitis* pajudinkime žemę ir dangų!“ Prezidentas Smetona absolventą už tokią kalbą pabučiavo, o karo mokyklos viršininkas, generolas Musteikis, spausdamas ranką, sakė: „Jūs turite didelį talentą – paveikti į kitus gyvu žodžiu. Aš jus paremsiu. Neužkaskite gamtos dovanos. Tai privalo tarnauti Lietuvai“. Nemenko proto ir gabumų žmogus paklausė patarimo. Ir panašią kalbą pakartojo 1970 metais, jau sovietmečiu: „Likti abejojančiu stebėtoju, gelbstinčiu savo egoizmą, aš negalėjau. Man buvo šlykštu. Liejosi nekaltųjų kraujas, ašaros, žemė net vaitojo. Reikėjo aukotis. Nedvejodamas pasirinkau kelią – rodyti klystantiems gyvenimą, reikalą gydyti karo žaizdas ir kurti naują rytojų Nemuno krašte. To išdavoje teko išgyventi aibes intrigų, klastos, pavydo ir šlykščių šmeižtų. Tas manęs nebaidė. Kam tai reikėjo aukotis, nes grėisė visam Nemuno kraštui reali mirtis, išnykimas. Ir ėjau gelbėti klystančių, ėjau gesinti brolių žudikų, beprasmių žudynių gaisro“. Šis auksaburnis – Juozas Albinas Markulis, 1945 m. sausį MGB užverbuotas vidaus agentu slapyvardžiu „Ažuolas“. Matyt, už tūkstančius nužudytų, įkalintų ir ištremtų žmonių 1982 m. jam suteiktas LTSR nusipelnusio kultūros veikėjo vardas, jis apdovanotas Darbo raudonosios vėliavos ordinu, dviem medaliais.¹

Justino Marcinkevičiaus kūrybos ir asmens populiarumas paskutiniu sovietmečio dešimtmečiu buvo beveik visuotinis ir niekieno neginčijamas. Šiek tiek primirštama, kad kopimas į šias aukštumas prasidėjo nuo pirmųjų karjeros laiptelių. Dar būdamas gimnazistas, parašė pjesę mokinių vaidinimui apie kolūkių kūrimąsi Lietuvoje. Debiutavo 1955 m., kaip būtina knygos išleidimo kainą atseikėdamas kas ciesoriaus – ciesoriui. Dvidešimt septynerių metų jau komunistų partijos narys, 1961–1963 metais kandidatas į LKP CK narius, dviejų LTSR valstybinių premijų laureatas (1957 m. už poemą „Dvidešimtas pavasaris“, 1969 m. už dramą-poemą „Mindaugas“), nuo 1965 m. rašytojas profesionalas, kuriam stogas virš galvos ir sotus duonos kąsnis niekada nekėlė rūpesčio. Marcinkevičiaus pjesės statomos Sovietų Sąjungos ir užsienio teatruose. Knygos be jokių trukdžių leidžiamos lietuviškai ir verčiamos pirmiausiai, žinoma, į rusų, po to į anglų, armėnų, gruzinų, bulgarų, estų, italų, latvių, mongolų, norvegų, prancūzų, vengrų, vokiečių kalbas. Neteko girdėti, kad kokiai nors tautai – tarp jų ir lietuvių – būtų buvę draudžiama žadinti tautinę savimonę ir kastis po pažangiausios santvarkos pamatais, skiemenuojant Lie-tu-va. Kur kas sunkiau suprasti ir etiniu požiūriu įvertinti apysakos „Pušis, kuri juokėsi“ (1961) parašymo istoriją. Ji taip pat iš karto buvo verčiama į daugelį kalbų: 1963 m. į estų, 1964 m. į bulgarų, čekų ir latvių, net du kartus – 1965 m. ir 1970 m. į vokiečių.²

Šio ir panašių kūrėjų požiūrį į supančią tikrovę, man regis, geriausiai išreiškė savigarbos nepraradęs lietuvių poetas Vladas Šimkus eilėraštyje „Sancta Simplicitas“ iš rinkinio „Bitės pabėgėlės“ (1973), po kurio beveik atsisveikino su kūryba.

*Aiškumas aiškumui nelygu
Tiesa anaipol nevienoda.
Žinau, kad netrūksta dalykų,
Kurių ir nereikia žinoti.*

Kai degina kur filosofą,

Ant laužo dar užmetu malką.
Nereikia galvoti: „Jam sopa“.
Galvokim verčiau: „Jam nešalta“.

Žinoma, Markulio ir Marcinkevičiaus sugretinimas nereiškia vienodo jų vertinimo. Tai tik noras priminti, kad talentas nėra žmogaus vertė. Tapti liaudies poetu, nusipelnusiu dainininku, legendiniu aktoriumi, auksaburniu profesoriumi šimtą kartų lengviau, negu išlikti laisvu, tiesai tarnaujančiu žmogumi.

Kad noras susilaukti pripažinimo jau šiandien daug stipresnis už troškimą vergovėje netapti vergu, liudija ir gyvenimą kitame krašte pasirinkusio T. Venclovos žodžiai: „Jei būčiau likęs gyvas, turbūt dabar Lietuvos visuomenėje, kaip dauguma disidentų, užimčiau marginalinę poziciją, t. y. būčiau nelabai pastebimas žmogus“. Kyla klausimas. Negi rezistencija, aktyvus pasipriešinimas tikrai veda į nebūtį? Ar bevardžiai didvyriški poelgiai ne tokie pat reikšmingi kaip plačiai nuskambėję? Nejaugi po rašytojo mirties rasti rankraščiai menkesnės vertės, negu skelbti gyvam esant?

Pabūkime kantrūs ir pažiūrėkime, ką pasirinks LAIKAS – nė akimirksniui iš rankų nepaleidusiųjų ar, pavyzdžiui, tragiško likimo poetą Antaną Kalanavičių, kurio nė viena knyga nebuvo išleista sovietmečiu, o kūrybos rinktinė pasirodė tik po mirties, jau nepriklausomybę atkūrusioje Lietuvoje. Tada gal paaiškės, kad ir žinoma, ir nežinoma, ir tai, kas niekada nebus žinoma, susimezga į vientisą ir neišardomą būties audinį.

Kaunas, Laisvės alėja. 1972 m. gegužė.

Vertėjai sovietmečiu priklausė žmonių kategorijai, kuri stengėsi įleisti kiek įmanoma daugiau Vakarų kultūros. Kai 1972 m. lietuviškai pasirodė J. Kerouaco „Kelyje“, man buvo dvidešimt devyneri – tiek pat kiek ir autoriui, kuris, anot legendos, įkvėpimą palaikydamas vien kava ir benzedrinu, improvizuodamas kaip džiazas muzikantas, be jokių skyrybos ženklų arba teksto padalijimų per tris beprotiškas savaites, nuo 1951 m., balandžio 2 d. iki 22 d., rašomąja mašinėle išstukseno garsųjį trisdešimt šešių metrų ilgio ritinį. Ištaisytas, suredaguotas, sutrumpintas ritinio tekstas Amerikoje buvo išspausdintas po šešerių metų – 1957 m. rugsėjo 4 d. Ekstravagantišką Kerouaco rašymo būdą šiek tiek primena ir ne visai įprastas „Kelyje“ vertimo būdas – didelė jo dalis buvo išstuksenta rašomąja mašinėle Labanoro girioje ant kelmų įtaisyto stalo po išlakiais beržais. Dabar kai kam nuostabą kelia tai, kad knyga tuomet nebuvo išversta nei į rusų, lenkų, estų ar kitų „broliškų“ respublikų kalbas. Paprastai į planą būdavo rašomos tik rusų kalba išleistos knygos, o jei ir šios keldavo kokių nors įtarimų, būdavo

kupiūruojamos ir aprūpinamos aiškinamaisiais straipsniais.

Taigi J. Kerouaco kelias į Lietuvą prasidėjo 1969 m., kai, pradėjusi dirbti „Vagoje“, perskaičiau spaudoje, jog rašytojas mirė – vadinasi, nebebus nieko bloga apie sovietinę santvarką – ir pasiūliau romaną „Kelyje“ įtraukti į leidyklos planą, manydama jį esant reikalingą kultūros ir literatūros istorijai. Knyga prasprūdo pro tankų cenzūros tinklą todėl, kad buvo pabandyta pamiršti savicenzūrą, o tada jau Maskvos cenzorius manė, kad Vilniaus cenzorius buvo budrus, vilniškis tikėjosi, kad leidyklos vyriausiasis redaktorius bus stropiai viską perkratęs, ir taip toliau iki paties smulkausio sraigtelio. Pačią knygą perskaičiau tik giminių atsiųsdintą iš Amerikos, kadangi originalą reikėdavo gauti savais keliais ir tai ne visada būdavo lengva. Visi tie bitnikų džiazai, gėrynės, kelionės manęs pernelyg nesužavėjo, tad sėdau versti pasitelkusi ekumeninį įsijautimą, panašiai kaip jėzuitas Liuterio raštus. Tačiau gyvenimas kupinas keistenybių. Kartais tenka įdėti labai daug pastangų, kad savo darbu ką nors sudomintum. O kartais išskirtine vertybe nelaikomam dirbiniui tenka tiek dėmesio, kad nė nesusapnuotum. Knyga buvo išleista dvidešimt penkių tūkstančių egzempliorių tiražu ir graibstyte išgraibstyta. Didžiausia pakartotinių leidimų sėkmė taip pat lydėjo šią knygą. Žinoma, turėjau rašyti aiškinamąjį straipsnį, kuriame stengiausi nežongliruoti marksistinėmis citatomis. Vienintelis vertime pakeistas dalykas – komunistinių pažiūrų poeto Allenso Ginsbergo prototipo pavardė Karlas Marksas (Carlo Marx). Iš jos liko tik vardas. Maniau, kad tai nedidelės nuolaidos ir nenujaučiau, kad manęs laukia viena didžiųjų gyvenimo pamokų.

Likimo lėmimu gyvenau Hitlerio ir Stalino suformuotame pasaulyje, bet tėvų meilė bei rūpestis buvo apgobę jį saugiu vaikystės kiautu. Su be galo šviesiais lietuvių kalbos mokytojais Juozu Rimantu ir Stase Ramanauskiene buvau aplankiusi Žemaitės, Šatrijos Raganos, Lazdynų Pelėdos, Vinco Krėvės gimtines ir amžinojo poilsio vietas. Girdėjau pasakojimų, kurie skyrėsi nuo vadovėlinių tiesų. Pažinojau daugybę iš tremties grįžusių tėčio jaunystės draugų ir bendražygių, lankiausi jų namuose, klausiausi kalbų apie Nepriklausomybės laikus, emigravusius draugus ir gimines. Skaičiau daugybę kitiems sovietmečiu neprieinamų knygų. Buvau priimta į darbą „Vagos“ leidykloje, kur buvo susitelkusios pačių kultūringiausių žmonių pajėgos – Dominykas Urbas, Vytautas Petrauskas, Danutė Krištopaitė, Sigita Papečkienė, Rožė Jankevičiūtė, Juozas Naujokaitis, Petras Velička, Adomas Druktenis, Donata Linčiuvienė, kur savo vertimus atnešdavo iš tremties grįžę Vytautas Kauneckas, Juozas Urbšys, Edvardas Viskanta, Valys Drazdauskas, Juozas Keliuotis. Tai buvo aukštos kultūros ir rezistencinės dvasios žmonės, kupini ironijos ir saviironijos. Būnant tarp jų, man nestigo tylaus, viešai nerodomo įsitikinimo, kad gyvenu tiesoje, mąstau teisingai.

Laukdama pasirodant Kerouaco „Kelyje“, 1972 m. sausio-gegužės mėnesiais redagavau Povilo Gasiulio verstą E. Hemingway'aus romaną „Kam skambina varpai“. Šis dvidešimt aštuonerių metų anglistas jau buvo išvertęs Jerome'o Davido Salingerio „Rugiuose prie bedugnės“ (1966), Ernesto Hemingway'aus „Fiestą“ (1967), Davido Storey'o „Toksai sportinis gyvenimas“ (1969). Su P. Gasiulio išradingumu ir kūrybingumu buvau susipažinusi, nes 1970 m. teoriniam seminarui aktualiais vertimų kalbos klausimais buvau parengusi pranešimą „Naujosios amerikiečių literatūros žargono vertimo sunkumai J. D. Salingerio „Rugiuose prie bedugnės“. Žargonizmai, sudarantys stilistinį minimos knygos audinį, dar buvo keblus dalykas, teoriškai kalbininkų nenagrinėtas, rašytojų nevartojamas, tačiau P. Gasiulis nepuolė, kaip

daugelis šiuolaikinių genijų, verkšlenti ir kaltinti kalbą, o nepaprastai šmaikščiai ir kūrybingai perteikė žargoną skurdą arba vadinamąją kalbos makulatūrą ir sudėtingus pagrindinio veikėjo jausmus.

E. Hemingway'us taip pat rado būdą, kaip, neižeidžiant skaitytojo, vartoti leksiką su tabu ženklu ir likti ištikimam šiurkščiai ispanų valstiečių prastakalbei. Juolab, kad ispanų keikimai kupini begalinių su jausmais susijusių atspalvių, o anglų kalbos keikmažodžiai atrodo daug labiau nuglaistyti. Iš pradžių P. Gasiulis tą stiprumą bandė reikšti gan tiesmukai arba net rusybėmis. Todėl ir galvas teko pasukti, ir ietis suremti, kaip tuos keiksmus sušvelninti, kad nebūtų per daug švelnūs.

Kai, regis, visi redaktoriniai svarstymai, ginčai, susirėmimai buvo baigti, P. Gasiulis, pastebėjęs raudonus brūkšnelius paraštėse, paklausė, ką gi jie reiškia. Ramiai atsakiau, kad šitaip leidyklos vyriausiojo redaktoriaus nurodymu pažymėjau sakinius, kurių nėra rusiškame vertime. Žinojau, kad lietuviškas vertimas bus mažiau kupiūruojamas negu rusiškas, ir su tam tikra panieka buvau palikusi vyresnybei atlikti šiuos juodus darbus. Man rankų nereikėjo teptis, todėl per daug nesukau galvos. Netikėtai P. Gasiulis pareiškė niekada nesutiksiąs, kad bent vienas žodis būtų išbrauktas iš jo vertimo. Jei taip būsia padaryta, ir aš, kaip redaktorė, neprieštarausianti, tai galiu ir vertimą pasirašyti savo pavarde. Jau net nepamenu, ką dar kalbėjau, nes staiga pamačiau menininką, meistrą, kuriam nereikia skolintis drąsos ir išgirdau patį teisingiausią savo esmės, savybių, vaidmens – savo raudonų brūkšnelių – įvertinimą: NIEKŠYBĖ PRASIDEDA NUO TOKIŲ KAIP JŪS!

Priėmiau tai ne kaip įžeidimą, o kaip vieną reikšmingiausių gyvenimo pamokų – pirmiausiai įmatyti savo klaidas. Todėl vėliau it tuščias barškalas nuskambėjo profesorės V. Zaborskaitės tvirtinimas: „Bet visi rezistentai mirė, o mes išgyvenome, mes kūrėme Lietuvai.“ Taip, mes gyvenome kitą gyvenimą, bet ir mirsime kita mirtimi. Kai susitiksime, jie bus jauni, nesusitepę, o mes – nukaršę, paliegę, raudonai išbrūkšniavę savo gyvenimo paraštes.

P. Gasiulis nuėjo šnekėtis su „Vagos“ leidyklos vyr. redaktorium K. Ambrasu, po to su vyr. redaktoriaus pavaduotoju V. Visocku, dar skambino į kompartijos CK Kultūros skyrių. Kad išverstų šią knygą, buvo metęs darbą, įsiskolinęs ir vis vien stengėsi atsiimti vertimą. Po to ilgam pateko į juoduosius sąrašus. Aš taip pat nusprendžiau palikti leidyklą ir išbandyti, ar skalsi laisvosios vertėjos duona. Šis bandymas trunka keturiasdešimt metų. O atmintyje neblėsta 1972 metų laisvės proveržiai.

1972 metų išvakarėse sovietinio įšalo spaudžiamoje Lietuvoje, Vilniaus dailės instituto salėje, per pačias Kalėdas (1971 m. gruodžio 25 d.) kad nutiko, tai nutiko – dvidešimtmetis studentas Kęstutis Antanėlis pastatė tik ką Brodvėje suvaidintą Andrew Lloydo Webberio roko operą „Jėzus Kristus Superžvaigždė“. Pasakoja Jėzaus Kristaus vaidmenį sukūręs Dalios Tamulevičiūtės pirmakursis Vidas Petkevičius: „Spektaklio premjera per Kalėdas buvo paskirta aštuntą valandą vakaro, bet mes pradėjom šeštą, o septintą atvažiavo saugumiečiai mūsų supakuoti. Bet pamatę, kad viskas jau vyksta, nedrįso. Na, jie galvojo mus visus išgaudyti vėliau. Taip ir buvo. O nuo labai didelių nemalonumų mus, ko gero, išgelbėjo tai, kad apie suvaidintą spektaklį pranešė „Amerikos balsas“. Bet K. Antanėlis vis tiek nukentėjo – jį išsikvietė saugumas ir pasiūlė pačiam išeiti iš VISI, kur jis tuo metu mokėsi.“³

1972 metų sausį „Lietuvos Katalikų Memorandumas“ – septyniolikos tūkstančių penkiasdešimt keturių tikinčiųjų pasirašytas raštas, adresuotas sovietų komunistų partijos generaliniam sekretoriui Leonidui Brežnevui, pasiekė Vakarus. 1971 m. gruodį „Memorandumą“ į Maskvą atvežusi Nijolė Sadūnaitė rado padėti sutikusį žurnalistą. Jis perdavė dokumentus draugui, dirbančiam Britų ambasadoje. Diplomatas nutarė, kad juos turėtų gauti neseniai Oksforde įkurtas Kestono instituto prezidentas ir užrašė ant rudo voko kanauninko Michaelio Bourdeaux vardą ir adresą. Dokumentas, be jokios nuorodos ar užuominos, kas tai yra, kaip gauta, iš kur siūsta, adresatą pasiekė 1972 m. sausį. Atpažinęs lietuvių kalbą ir iš gausybės parašų supratęs milžinišką tikėjimo laisvės reikalaujančio dokumento svarbą, anglikonų kunigas pasirūpino, kad tekstas būtų išverstas į anglų kalbą. Užsienio spauda, radijas ir televizija išplatino šį „Memorandumą“. Tokio galingo pareiškimo, pasiekusio Vakarus, iki tol dar nebuvo buvę. Po trisdešimt šešerių metų saugojimo Anglijoje, šį Lietuvos nepriklausomybės istorijai reikšmingą dokumentą kanauninkas dr. Michaelis Bourdeaux atvežė į Kauną parašų rinkimo iniciatoriui arkivyskupui metropolitui Sigitui Tamkevičiui.

Kaunas, Laisvės alėja. 1972 m. gegužė.

1972 metais „Nemune“ (Nr. 2, p. 17–20) buvo išspausdintas garsusis Vytauto Kubiliaus straipsnis „Talento mįslės“. V. Kubilius rašė: „Tu negali tapti Gėte, Tolstojumi ar Belinskiu, nors ir labai stengtumeisi, dėl visiškai menkos priežasties – gamta nedavė tau atitinkamų duomenų. Tu negali pasidaryti netgi paprasčiausiu poetu ar romanistu, nors ir baigtum su pagyrimu maskvišką Literatūros institutą Tačiau biologinės talento ribos turbūt nėra fataliai nekintamos. Juk meninis talentas funkcionuoja ne gamtoje, o tarp žmonių, ne izoliuotame organizme, o kultūros sferoje. Talentas tampa dvasine jėga, kurios dydis priklauso jau ne vien nuo biologinių prielaidų, bet ir nuo sukauptų dvasios vertybių sudėties, jautrumo savo amžiaus problematikai, vidinio ryšio su tautos padėtimi, pasaulėjauta ir kultūra.“ Tačiau labiausiai prisitaikėlių sąžinę įskaudino sakiny, kad žmogus gali būti informatorius, žudikas ir rašyti puikius eilėraščius vaikams. Tai buvo lengvai perprantama užuomina į Kostą Kubilinską. Įsižeidę rašytojai nunešė tą „Nemuno“ numerį A. Sniečkui, ir prasidėjo kerštas. Neseniai paskelbtos knygos „Laikmečio įkaitai“ (Vilnius: Gairės, 2009) autorius Antanas Barkauskas, priklausantis garsiai skalambijančių apie savo „tarnavimą Lietuvai“ šutvei, tuometis CK antrasis sekretorius, atsakingas už ideologiją, pareikalavo universitete jau apgintos V. Kubiliaus disertacijos ir nusiuntė į Maskvą oficialų raštą, kad sulaikytų jos tvirtinimą. Maskva įvykdė įsakmų patrioto prašymą. Šešerius metus disertacija nebuvo tvirtinama, V.Kubiliui buvo užtrenktos durys į spaudą, o už straipsnį buvo priverstas viešai atsiprašyti.

1972 metų kovo 19 d. pogrindyje pradėtas leisti sovietų nusikaltimų metraštis – „Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika“, be pertraukos ėjusi iki 1989 m. (išleistas 81 numeris). Per 17 metų KGB nesugebėjo likviduoti „LKB kronikos“, ir tai stebuklas, žinant, kiek ši represinė mašina turėjo etatinių darbuotojų ir informatorių. „LKB kronikos“ redagavimas ir platinimas buvo viena pavojingiausių veiklų sovietų okupuotoje Lietuvoje. „LKB kronika“ buvo verčiama į anglų, ispanų ir kitas kalbas bei platinama daugelyje katalikiškų kraštų, o jos rašiniai skaitomi per Amerikos balso, „Laisvės“, Vatikano radijo stotis. Labai daug kreipimūsi adresuota įvairioms valdžios institucijoms, reikalaujant gražinti tikintiesiems Vilniaus arkikatedrą. Prasidėjus pertvarkai, sovietų valdžios politika Katalikų Bažnyčios atžvilgiu nepasikeitė. LKP CK biuras 1987 m. rugpjūčio 17 d. patvirtino priemonės, kuriomis siekta stabdyti Katalikų Bažnyčios įtakos augimą ir nutraukti nelegalios katalikiškos spaudos leidybą.

1972 metų balandžio 30 d. Vilniuje mirė A. Mažylytė, pirmoji Lietuvos universiteto diplomantė matematikė (1925 m.), apgynusi diplominį darbą iš astronomijos, gerai mokėjusi rusų, lenkų, lotynų, graikų, prancūzų ir vokiečių kalbas, vienintelė, rašiusi spaudai apie matematiką bei jos dėstymo metodiką. Daugelyje jos straipsnių kuri nors problema lietuviškai buvo analizuojama pirmą kartą. Ji paskelbė labai platų straipsnį apie visą geometrijos raidą nuo Rindo papiruso (apie 2000 m. pr. Kr.), Asirijos ir Babilonijos dantiraščio, antikinės Graikijos iki Johano Henriko Liamberto (1728–1777), Adrieno Mari Ležandro (1752–1833), Nikolajaus Lobačevskio (1792–1856), Anri Puankare (1854–1912), Felikso Kleino (1849–1925), Davido Hilberto (1862–1943) darbų. Du A. Mažylytės darbai – Juozo Gvildžio (1884–1968) aritmetikos uždavinynų pradžios mokyklai recenzijos. Kitame labai plačiame straipsnyje aptariama aritmetikos ir jos mokymo metodikos raida nuo Rindo papiruso iki popiežiaus Silvestro II „Taisyklių abaku skaičiuoti“ bei „Nurodymų apie dalyką“ (X a. pab. – XI a. pr.), Adamo Rizės (1489–1559) trijų dalių aritmetikos mokymo metodikos (XVI a. Vokietija), XVIII a. pietistų ir filantropistų – skirtingų pedagoginių metodinių srovių, susiformavusių Vokietijoje, XIX a. vokiečių ir rusų aritmetikos mokymo metodikos mokyklų. Metrinės matų sistemos įvedimo Lietuvoje dvidešimtmečiui A. Mažylytė paskyrė straipsnį, kuriame aprašė istorinę ilgio ir laiko matų evoliuciją nuo seniausių laikų iki XX a. vidurio. Būdama tvirtų katalikiškų pažiūrų, sovietinėje mokykloje nepritapo. Iki 1948 m. dar šiek tiek dirbo dėstytoja valandininke Vilniaus pedagoginiame institute. 1944–1946 m. buvo I tarybinės ligoninės raštinės vedėja, 1946–1956 m. dirbo Mokslų akademijos Centrinėje bibliotekoje. Pažįstami iš pokario metų net nežinojo, kad ji – matematikė.

1972 metų gegužės 14 d. Kaune, priešais sovietinį Vykdomąjį komitetą, apsipylęs benzinu, susidegino devyniolikametis jaunuolis Romas Kalanta. Šis protesto aktas gegužės 18–19 dienomis Kaune sukėlė politines demonstracijas, mitingus ir įvarė tokią baimę dėl savo kailio ir kėdės Lietuvos sostinės ir miestų bei miestelių partiniams funkcionieriams, kad jų stropumas ir noras neapvilti Maskvos ėmė dar tauriau reikštis. Mieste buvo įvesta pusiau karinė padėtis, suimta ir tardyta daugybė žmonių, sugriežtinta jaunimo elgesio bei aprangos kontrolė, mokyklose buvo pradėtos aiškintis mokinių pažiūros. R. Kalantos savižudybė ir po to kilusios demonstracijos beveik sutapo su JAV prezidento R. Nixono apsilankymu Maskvoje, tačiau tarptautiniams santykiams jokios reikšmės neturėjo ir tuo metu gerėjančių santykių tarp JAV bei Sovietų Sąjungos nesugadino.

1972 metais dėl netinkamų politinių pažiūrų pantomimos trupės vadovas latvis režisierius Modris Tenisonas buvo priverstas palikti Kauno muzikinį teatrą. Pantomimos trupė – šio meno pradininkai Lietuvoje – susibūrė septintojo dešimtmečio pabaigoje ir buvo lyginama su Lenkijos bei Čekoslovakijos „mažaisiais teatrais“. Teigiama, kad tuomet į spektaklius žiūrovai suvažiuodavo iš visos Sovietų Sąjungos. Modris Tenisonas buvo vienas iš žmonių, bandžusių gesinti degantį Romą Kalantą.

1972 metais Vladas Vildžiūnas iškalė iš marmuro skulptūrą „Ecce homo“ Šiuos žodžius – Štai žmogus! – Šv. Jono Evangelijoje (Jn, 19, 5) taria Pilotas, rodydamas miniai į vainikuotą erškėčių vainiku Jėzų ir bandydamas jį išgelbėti nuo minios teismo. Skulptorių V. Vildžiūną įkvėpė ne tik Evangelija ir įvairių amžių dailininkų darbai, bet ir Kaune matytas Modrio Tenisono pantomimos spektaklis „Ecce homo“ (pastatytas 1967 m.).

1972 metais cenzoriai sudarkė J. Jurašo Kauno dramos teatre režisuotą Juozo Grušo „Barborą Radvilaitę“. Tik per generalinę repeticiją spektaklis buvo parodytas toks, kokio siekė režisierius. Visi kiti spektakliai vyko jau be Aušros Vartų madonos paveikslo ir be režisieriaus pavardės. Buvęs Lietuvos SSR kultūros ministras ir LKP CK sekretorius L. Šepetys, kurį „istorija mokė prisitaikyti“, savo atsiminimų knygoje negali atsistebėti, kodėl režisierius pasirinko tokį neracionalų problemos sprendimo būdą: tik pakenkė sau, bet nieko nepasiekė – cenzorių glotniai sušukuota „Barbora Radvilaitė“ vis tiek buvo vaidinama!

1972 metais Joachimas Berentas pakvietė Viačeslavo Ganelino, Vladimiro Tarasovo ir Vladimiro Čekasino džiazio trio į festivalį „Jazz Tage“, kuriame turėjo groti ir Milesas Davisas. Oficialus valdžios atsakymas nuskambėjo taip: „joks GTČ apskritai neegzistuoja“, nors GTČ muziką tuomet jau grojo „Amerikos balsas“, BBC.

1972 metais į Kauno tarpdiecezinę kunigų seminariją pagaliau buvo priimtas Sausinimo sistemų valdybos vyr. inžinierius Jonas Kauneckas, kasmet nuo 1959 m. mėgindavęs į ją stoti, tačiau sovietų valdžios vis išbraukiamas iš sąrašų. 1977 m. jis iššventinamas kunigu, 2000 m. konsekruojamas vyskupu.

1972 metais Romanas Plečkaitis pirmasis iš lietuvių išdrįso versti I. Kantą.⁴

O šiandien –

Neišsigąskime akistatos su Nepriklausomybe...

Nenusiminkime, kad neišnyko blogis. Tik susigrūmę su juo, galime sužinoti, ko esame verti...

Neišsižadėkime J. Kerouaco kūrybą smelkiančios nuotykių ieškojimo dvasios. Ji leidžia pajusti gyvenimo skonį, kvapą, virpulį, svaigulį, saldumą...

¹ Kasparas K., „Būta ir svajota“ Istorija apie Peslį – MGB agentą ir rezervininką, „XXI amžius“, priedas apie slaptąsias tarnybas. 2007-ųjų spalio 3 d., Nr. 6.

² Kūrybos studijos ir interpretacijos: Justinas Marcinkevičius / sud. Katkuvienė J. Vilnius, 2001, p. 11.

³ [Aktorius Petkevičius: suvaidinęs Jėzų Kristų, galėjo atsidurti Sibire – Naujienų portalas Alfa.lt](#)

⁴ Prolegomenai kiekvienai būsimai metafizikai, galėsiančiai būti mokslu / I.Kantas ; iš vok. k. vertė, pratarė ir komentarus parašė Romanas Plečkaitis. – Vilnius: Mintis, 1972.

